

Gudbrandsdalens
ULDVAREFABRIK AS

BUNADS-

ABC

Gudbrandsdalens
ULDVAREFABRIK AS

Kjære bunadsbruker

Ofte har vi på Gudbrandsdalens Uldvarefabrik as fått telefoner med spørsmål som f.eks: «Hvordan beskytter jeg bunaden min mot møll?» eller «Jeg har sølt kaffelatte på stakken min. Hva gjør jeg nå?».

En ABC for behandling av bunad og tilbehør har lenge vært etterspurt, og vi på Gudbrandsdalens Uldvarefabrik as er stolte over å kunne bidra med et lite hefte til hjelp og nytte. Vi har imidlertid fått god hjelp i arbeidet med utgivelsen fra kunder og samarbeidspartnere.

AS Sylvsmidja Sylvareverkstad på Voss, Den Norske Husfliden i Oslo, og Stor Stas på Lillehammer har alle bidratt med sin fagkunnskap og nyttige innspill. Takk til dere alle for god hjelp.

Lykke til med ny bunad. Vi håper heftet vårt kan være til nytte!

Gudbrandsdalens Uldvarefabrik as

Gratulerer med ny bunad!

Gratulerer med ny bunad i stoff fra Gudbrandsdalens Uldvarefabrik as. Bunaden er laget for å vare, og for å kunne gå i arv fra generasjon til generasjon. Vi vet at kvalitet er viktig for de som anskaffer seg bunad. Derfor slipper bare det beste bunadstoffet gjennom hos oss.

Gudbrandsdalens Uldvarefabrik as har siden starten i 1887 produsert bekleddingsstoffer, og er den ledende leverandøren av bunadstoff i Norge. Bunader er et verdifullt plagg som skal vare livet ut, og kvaliteten på stoffene er vårt varemerke.

I dette heftet finner du tips om hvordan du tar best mulig vare på bunaden din. Tidligere var mye av kunnskapen om stell og oppbevaring av ulltøy allment kjent. I dag er det ikke slik lenger. Andre tekstilfibre utgjør en stadig større del av kleskolleksjonen vår, og ikke minst har kravene til plaggets levetid endret seg dramatisk.

Hva gjør du om du skulle være uheldig og søle kaffe på stakken? Når sølja er blitt grå og ikke skinner lenger? Hva gjør du for å beskytte festplagget ditt mot møll? Dette er utfordringer vi med dette heftet ønsker å hjelpe kundene våre med å løse.

Helt bak i dette heftet finner du et sertifikat med forskjellige opplysninger om din egen bunad. Denne informasjonen vil være viktig om det i ettertid skulle dukke opp spørsmål.

Innhold

Oppbevaring av bunaden ... 4

Våre fire vanligste bunadstoffer 5

Damping og pressing av klede og vadmél 6

Flekker og flekkfjerning ... 7

Flekkfjerningsguide for ullstoff 8

Vask og stell av bunadskjorten 9

Sølv 10

Sertifikat 11

Oppbevaring av bunaden

Vi anbefaler bunadspose:

- Dagens produksjon av bunadsstoffer inkluderer ikke møllbehandling av ull på grunn av miljøhensyn.
- Bruk en bunadspose i naturfiber, gjerne i bomullslerret eller dunlerret, som puster.
- Når bunaden skal henges bort, må den være tørr, slik at den ikke mugner. Bunaden har godt av å henge og luften seg litt etter bruk. Ikke rett fra kroppen og inn i bunadsposen. Om bunaden får henge til lufting en natt, kvitter den seg med lukt og fukt.
- Bunadsposen bør omslutte bunaden i størst mulig grad. Pass spesielt på åpningen i toppen slik at møllen ikke lurer seg inn der.
- For mannsbunad: Heng gjerne inn bukse, vest og jakke. Buksen henges over tverrstaget med halstørkle, strømpebånd og bukseseler lagt pent over denne. Ullstrømpene kan med hell legges i bunn av posen. På denne måten har man alt samlet på et sted.
- Kvinnebunader bør ikke henge i hel lengde. Ved montering skal det syes hemper i sammensyningen mellom stakk og liv. Ved opphengning vrenses livet ned i stakken, og hempene tres på kleshengeren. Slik blir belastningen minst på stoffet.
- Hvis man likevel skulle være så uheldig å få møll i bunaden, anbefaler vi at du, rister den godt, og fryser den ned over natten for å drepe eventuelle egg. Deretter børstes og ristes bunaden ren for møllrester og egg.
- Skjorta bør ikke henge, da dette gir økt slitasje på skulderpartiet. Den bør ligge separat i en bomullspose. Skjorten er som regel laget i bomull eller lin, og angripes ikke av møll. Silkeskjorter må ligge i skjortepose eller i et gammelt putevar. Møllen spiser nemlig silke.

Hvis en bunad behandles riktig vil den kunne være til glede og nytte i mange år.

Våre fire vanligste bunadstoffer

Klede til damebunad

Til det de fleste kaller for klede, benytter Gudbrandsdalens Uldvarefabrik as finere ull av merinotypen. Overflaten skal være jevn som en biljardduk, og stoffet har spesielt god draperingsevne, slik at det faller pent. Etter veving blir varen vasket og valket, før stoffet går gjennom våtkoking, karbonisering (fjerning av vegetabiler), farging, skjæring og damppressing. Klede er etterspurt til alle deler av bunaden.

Klede til herrebunad

En grov og robust type ull benyttes til fremstilling av herreklede. Den valkes mye, slik at den oppnår en unik styrke og holdbarhet. Mens materialvalget er robust, gir prosessen en fin overflate, slik som kleden til damebunad. Herreklede er spesielt sterk og spenstig, slik at den skal tåle noen heftige hallingkast.

Vadmel

Til varen som populært kalles «vømmøl» benyttes en grov ulltype. Stoffet valkes mye for å oppnå tyngde og holdbarhet. Robusthet preger både materialvalg, prosesser, og det ferdige stoffet. Vadmelen er grov, og minner mye om det som tidligere ble brukt til arbeidstøy. Dette stoffet benyttes også i enkelte kvinnebunader.

Toskaft

Dette stoffet kalles populært for «spælsau», «toskaft» eller «bunadsty». Her brukes en grov ull, slik at varen skal få riktig spenst. Stoffet veves tett, og gjennomgår flere etterbehandlingsprosesser som vask, farging, våtpressing, skjæring av overflaten og damppressing. Toskaft er fremfor alt populær som stakkestoff, men brukes også i andre deler av bunaden.

Damping og pressing av toskaft

Damping og pressing gjøres som ved klede og vadmél, men noe forsiktigere da den helst ikke bør bli for blank. Ved for hard press vil den dype fine svarte fargen midlertidig gå mot det grå. Det skal ikke være behov for børsting eller barbering.

- Dette gjøres best ved hjelp av et middels varmt til varmt strykejern og et godt fuktet kjøkkenhåndkle, helst av lin. Lin er best å presse med, fordi det ikke avsetter lo. Håndkleet skal være fuktig, men ikke vått. Man bør ikke bruke strykejernet direkte på bunaden. Da blir stoffet lett blankt.
- Bruk strykejernet uten damp, slik at kjøkkenhåndkle strykes tørt, dvs. at all fuktigheten i håndkleet har gått gjennom til bunadstoffet. Fortsett og press en stund, til bunaden får absorbert fuktigheten, og blir glatt.
- All behandling vil påvirke overflaten på bunaden. Vi anbefaler derfor å presse bunaden opp fra vrangsidén.
- Børst bunaden forsiktig i en retning først. Om det er litt lo på overflaten, kan dette fjernes med et nuppejern. Et nuppejern er en type batteridrevet grov barbermaskin beregnet på å fjerne lo. En kan også fjerne lo ved forsiktig bruk av barberhøvel. Nuppekam er et skånsomt alternativ.
- Hele bunaden skal behandles likt. Det er viktig at de broderte partiene får samme behandling som resten. Ulik press eller ulik mengde fuktighet vil gi ulik glans. Dette oppfattes som fargeforskjeller.
- Heng til slutt bunaden på et kjølig sted over natten for lufting. Dette er viktig for at pressen skal holde best mulig.

Kaffelatte på stakken, hva nå?

Ullfiberen er fra naturens side slik at den delvis frastøter flytende væsker samtidig som den har evnen til å absorbere fuktighet. Dette betyr at søl på ullfiber ikke trenger hurtig inn i denne, og kan lettvis fjernes hvis man er rask.

Sug først opp sølet med en papirserviett eller en ren klut. Tørrere smuss kan fjernes med en skje eller en støvsuger. Bruk deretter rensemetoden som står oppgitt i flekkfjerningsguiden vår under. Arbeid alltid fra ytterkant av flekkområdet for å hindre at flekken sprer seg. Bruk bare små mengder flekkfjerningsmiddel, og sug opp mellom hver gang. Unngå å presse sølet gjennom stoffet. Hold på til flekken er borte. Det lønner seg ikke å være for rask eller å få panikk, men arbeide systematisk og være tålmodig.

Ofte innebærer fjerning av flekken bruk av såpe. Husk da å skylle ut såpen etterpå.

Støvsugeren. En venn i nøden

Støvsugeren er et uvurderlig redskap for flekkfjerning. Bruk et glatt munnstykke for å ta ut tørr nedsmussing før man går på med rengjøringsmiddel. Etter at anbefalt middel er brukt suges fuktigheten ut med støvsugeren. Gå så på med rent vann for å løse opp rengjøringsmiddelet og sug så ut dette. Prosessen kan gjentas. Det er viktig at det behandlede området bare har vannbasert fuktighet i seg før man avslutter flekkfjerningsprosessen. Vær ikke redd for vann i støvsugeren. Mengden vann i denne sammenhengen er liten, men husk å skifte posen i støvsugeren etter endt behandling.

Type flekk	Løsning
Alkoholholdige drinker	Lunkent vann med litt såpe.
Blod	Kaldt vann. Hvis det sitter godt, vaskes blodet bort med biologisk vaskemiddel, som for eksempel Biotex-spray
Brus og mineralvann	Varmt vann
Egg	Kaldt vann. Ev. med biologisk vaskemiddel som Biotex-spray
Fløte	Kaldt vann. Ev. med biologisk vaskemiddel som Biotex-spray
Juice	Kaldt vann. Ev. med biologisk vaskemiddel som Biotex-spray
Kaffe	Biologisk vaskemiddel 2g/100 mL.
Kulepennblekk	Ren alkohol. Fra vinmonopol eller apotek.
Latexmaling	Kaldt vann, ev. med litt såpe. Siste utvei: Sprit
Lebestift	Anerkjent flekkfjerningsmiddel for fett
Matoljer	Anerkjent flekkfjerningsmiddel for fett
Melk	Rent varmt vann. Ev. rester fjernes med biologisk vaskemiddel som for eksempel biotex-spray
Neglelakk	Neglelakkfjerner, og ev. anerkjent flekkfjerningsmiddel for fett.
Olje og fett	Anerkjent flekkfjerningsmiddel for fett/ kjemisk rens
Oljealkydming	Terpentin eller white spirit
Oppkast	Rent varmt vann
Salatdressing	Anerkjent flekkfjerningsmiddel for fett
Saus	Varmt vann
Sennep	Biologisk vaskemiddel som for eksempel Biotex-spray, evt. og ketchup flekkfjerningsmiddel for fett.
Sjokolade	Anerkjent flekkfjerningsmiddel for fett
Skokrem	Anerkjent flekkfjerningsmiddel for fett
Smør	Anerkjent flekkfjerningsmiddel for fett
Sot	Støvsuger. Derpå ev. flekkfjerningsmiddel for fett kombinert med støvsuger.
Stearin	Frys ned bunaden. Pill eller skrap av.
Svimerker	Skrap forsiktig med negl eller mynt
Sølv / kobberpuss	Anerkjent flekkfjerningsmiddel for fett
Te	Varmt vann
Tjære	Kjemisk rens
Tusj penn	Ren alkohol
Tyggegummi	Frys ned bunaden. Pill eller skrap av.
Urin	Varmt vann. Deretter biologisk vaskemiddel som f.eks Biotex-spray.
Vin	Om et anerkjent absorberende pulver ikke er tilgjengelig, kan for eksempel potetmel eller salt benyttes. Derpå varmt vann, og så videre uttrekk til flekken er borte.

Bunadskjorter vaskes etter bruk. Det er variabelt hvilke råd man får om stell av broderte bunadskjorter. Noen foretrekker å vaske linskjorter for hånd. Andre vasker sin i maskin. Med dagens moderne vaskemaskiner bør de fleste skjorter tåle et finvask-program på 30 – 40 grader*.

- Husk at lin ikke skal vaskes på høyere temperatur enn 60 grader, da forsvinner glansen i stoffet.
- Bomullskjorter vaskes i maskin.
- Når skjorten er vasket og tørr, skal den legges bort, ikke henges. Den skal ikke strykes først, da gulner den fortere.
- Mange synes det er slitsomt å stryke lin, og at det skrukker med en gang. Det er viktig å tenke på at linfibrene holder godt på fuktighet. En nystrøket skjorte bør henge to-tre dager før den brukes. Da er den tørr «tvers igjennom».
- Noen oppbevarer skjorten i fryseren. De fukter den og legger den i en plastpose. La skjorta tine slik at strykingen blir så skånsom som mulig.
- Samme hva slags flekker det kommer på skjorten – den må ikke kloses. Det spiser opp fibrene.

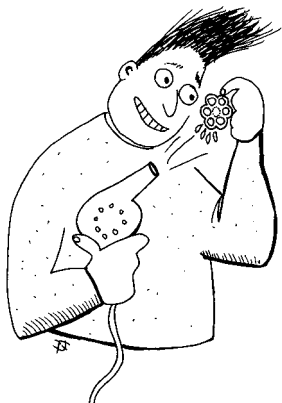
*] Det er viktig å behandle skjorten etter det svakeste ledd. Har du broderier i ull eller silkegarn, må hele plagget behandles som dette. Vanlig bomullsbroderigarn er fargeekte, men man bør være forsiktig med bløtlegging. Enkelte skjorter bør vaskes for hånd.

Vask og rens

Her anbefales bruk av et velrenommert renseri, som har bunadskompetanse. Det er viktig at bunaden renses uten bruk av renseforsterker, som er vann.

Ikke vær redd for å stille spørsmål når du leverer inn bunaden. Hvis de ansatte er i tvil, er det bare å velge et annet renseri.

Vi er informert om at enkelte med hell skyller stakken laget i toskaft i lunkent vann, muligens tilsatt ullvaskemiddel. Dette kan fungere bra, men vi kan ikke ta ansvar for resultatet.

Hver gang bunaden skal brukes er det lurt å gå over knapper og maljer på bunaden med en pusseklut som er beregnet for sølvpuss. Da beholder man glansen i sølvet, og jobben er gjort på noen minutter.

Oppbevaring av sølv

For at sølvet skal holde seg fint og staselig må det oppbevares riktig. Det beste er å pakke det bort umiddelbart i syrefrie plastposer, som igjen oppbevares mørkt og tørt, slik at det ikke kommer luft til. Ha aldri en gummistrikk eller skumgummi i nærheten av der sølvet oppbevares. Det får sølvet til å anløpe.

Stell av bunadsølv

Er sølvet begynt å bli mørkt, kan en vaske bunadsølv. Bruk da en liten myk børste, lunkent såpevann, gjerne tilsatt noen dråper Zalo og en teskje salmiakk pr. liter vann. Da vil en friske opp glansen i sølvet. Før en da legger sølvet i syrefri plastpose igjen er det viktig at det er 100% tørt. En hårføner er ypperlig til dette formålet. Etter en del år trenger gjerne sølvet en grundigere oppussing. Da vil din lokale gullsmed hjelpe deg, slik at det blir like fint som nytt.

Vi gratulerer

med en

Levert av

Dato

Vi som arbeider på Gudbrandsdalens Uldvarefabrik as er stolte av å ha levert et høykvalitetsstoff til Deres nye bunad.

Gudbrandsdalens Uldvarefabrik as er ISO 9001 sertifisert, slik at vi kan dokumentere at produksjonen er gjennomført etter de prosesser vi er sertifisert for. Alle stykker med bunadstoff får sitt eget produksjonsnummer.

Deres bunad er klippet av stykke nr. _____, og ved en eventuell henvendelse angående Deres bunad må dette nummeret oppgis bunadsprodusenten.

Utfyllende opplysninger fra bunadsprodusenten:

